

Obelių ir Kriaunų apylinkių augmenija

Daiva Patalauskaitė

Botanikos institutas

Ižanga

Obelių ir Kriaunų apylinkės plyti Vakarų Aukštaičių plynaukštėje, o šiaurinė dalis – Aukštaičių aukštumoje (Basalykas, 1965). Šioms apylinkėms būdingas vaizdingas kalvotas reljefas su daubose mėlynuojančiais ežerais ir teritoriją išraižančiais Kriaunės su jos intakų slėniais. Kadangi vietovės tankiai gyvenamos, vyrauja agrarinis kraštovaizdis. Diduma teritorijos paversta žemės ūkio naudmenomis, daugumos upelių vagos ištiesintos, o slėniai melioruoti ir paversti kultūrinėmis pievomis. Didelių miško masyvų nėra, išlikę tik nedideli miškeliai ir upių ar ežerų pakrantes juosiančios siauresnės ar platesnės medžių juostos. Intensyvus vietovių naudojimas žemės ūkyje sumažina teritorijos bioįvairovę.

Šio darbo tikslas yra šiuo metu vyraujančiame agrariniame kraštovaizdyje įvertinti augmenijos būklę, išskirti šių apylinkių vertingiausius bioįvairovės aspektu gamtinius kompleksus.

Augmenijos tyrimų istorija

Išsamių, kompleksinių šių vietovių augalijos tyrimų nebuvo daryta, tačiau augalų tyrinėtojai šių kraštų neaplenkdavo. Literatūroje galima aptikti duomenų apie pavienes retų augalų radimvietes – J. Pipinys (1963) leidinyje „Lietuvos TSR flora“ paskelbė apie menturlapės ežerutės (*Hydrilla verticillata* (L. f.) Royle) radimvietę Antānašės ežere, B. Šablevičius (2007) – apie į Lietuvos raudonąją knygą įrašytos kerpsamanės plūduriuojančio skenduonio (*Ricciocarpus natans* L.) radimvietę šalia Kėležerio ežero esančiame mažo upeliuko apsemtame slėnyje.

Obelių ir Kriaunų apylinkėse gausu ežerų. Keleto jų augmenija buvo tyrinėta šeštajame dešimtmetyje, tyrinėjant Lietuvos vandens telkinių augalo plūdės (*Potamogeton*) genties paplitimą Lietuvoje (Galinis, 1961). Buvo ištirti šiose apylinkėse esantys ežerai: Obelių, Salinis, Sartaĩ ir Kriaunos upė ties Obėliais (1 lentelė).

Plūdės – tai daugiametės vandens žolės, kurių stiebai siekia nuo keleto centimetrų iki 5–6 metrų ilgio. Lapai – įvairūs, nuo siaurai linijiskų iki plačiai kiaušiniškų, žiedai neišvaizdūs, sutelkti į žiedynus varpas, kurie žydėjimo metu daugumos rūšių kyšo virš vandens. Vaisius išplatina vandeniu, kai kurių rūšių – paukščiai. Daugelis rūšių gerai dauginasi vegetatyviniu būdu: šakniastiebių atžalomis, gyvašakėmis, žieminiams pumpurais. Dėl šitokio dauginimosi būdo paplitimo plūdės dažnai vandens telkiniuose sudaro tankius sąžalynus, kurie gali trukdyti laivybai ir žvejybai. Plūdžių sąžalynai yra labai svarbūs žuvims: juose žuvis neršia, mailius randa prieglobstį. Be to, ant plūdžių gyvena smulkūs vandens gyvūnai ir jų lervos, kuriomis maitinasi žuvis. Plūdės dalyvauja vandens telkinių užpelkėjime. Šaltuoju metų laiku apmirusi plūdžių biomasė pūva, taip užteršdama vandenį ir net sukeldama jautresnių organizmų žūtį.

Daugiausia plūdžių rūšių buvo aptikta Obelių ežere – 9 (1 lentelė). Vienintelė reta plūdžių rūšis (alpinė plūdė – *Potamogeton alpinus*) buvo aptikta Kriaunojė ties Obeliais. Daugiausia apyrečių rūšių aptikta Obelių ežere (garbiniuotoji plūdė – *Potamogeton crispus*, ilgoji – *Potamogeton praelongus* ir rausvoji – *Potamogeton rutilus*), Sartų ežere – tik viena (rausvoji plūdė – *Potamogeton rutilus*). Visuose tirtuose vandens telkiniuose buvo aptiktos labai dažnos Lietuvos vandens telkinių plūdės: blizgančioji (*Potamogeton lucens*), plūduriuojančioji (*Potamogeton natans*), šukinė (*Potamogeton pectinatus*), permautalapė (*Potamogeton perfoliatus*), o dažnos plūdės (plokščioji – *Potamogeton compressus* ir dygliaviršūnė – *Potamogeton friesii*) buvo aptiktos Obelių ir Sartų ežeruose.

1 lentelė

Plūdės (*Potamogeton*) genties rūšys (Galinis, 1961) Obelių ir Kriaunų apylinkių vandens telkiniuose

Eil. Nr.	Tirtieji vandens telkiniai	Ištirtas plotas (ha) ir ilgis (km)	Aptiktos rūšys
1.	Obelių ežeras	45,0	<i>Potamogeton compressus</i> L. – plokščioji plūdė <i>Potamogeton crispus</i> L. – garbiniuotoji plūdė <i>Potamogeton friesii</i> Rupr. – dygliaviršūnė plūdė <i>Potamogeton lucens</i> L. – blizgančioji plūdė <i>Potamogeton natans</i> L. – plūduriuojančioji plūdė <i>Potamogeton pectinatus</i> L. – šukinė plūdė <i>Potamogeton perfoliatus</i> L. – permautalapė plūdė <i>Potamogeton praelongus</i> Wulfen – ilgoji plūdė <i>Potamogeton rutilus</i> Wolfg. – rausvoji plūdė
2.	Salinis	40,0	<i>Potamogeton lucens</i> L. – blizgančioji plūdė <i>Potamogeton natans</i> L. – plūduriuojančioji plūdė <i>Potamogeton pectinatus</i> L. – šukinė plūdė <i>Potamogeton perfoliatus</i> L. – permautalapė plūdė
3.	Sartai	1331,6	<i>Potamogeton compressus</i> L. – plokščioji plūdė <i>Potamogeton friesii</i> Rupr. – dygliaviršūnė plūdė <i>Potamogeton lucens</i> L. – blizgančioji plūdė <i>Potamogeton natans</i> L. – plūduriuojančioji plūdė <i>Potamogeton pectinatus</i> L. – šukinė plūdė <i>Potamogeton perfoliatus</i> L. – permautalapė plūdė <i>Potamogeton rutilus</i> Wolfg. – rausvoji plūdė
4.	Kriauna ties Obeliais	2,0	<i>Potamogeton alpinus</i> Balb. – alpinė plūdė <i>Potamogeton lucens</i> L. – blizgančioji plūdė <i>Potamogeton natans</i> L. – plūduriuojančioji plūdė <i>Potamogeton pectinatus</i> L. – šukinė plūdė <i>Potamogeton perfoliatus</i> L. – permautalapė plūdė

1997 metais Rokiškio rajone buvo vykdytas projektas „Bioįvairovės inventorizacija ir vertingų, dar nesaugomų teritorijų paieška Rokiškio rajone“, o vėliau šių turimų pagrindu išleistas leidinys „Rokiškio krašto gamta“. Šių tyrimų metu kryptingai buvo ieškoma retų, į Lietuvos raudonąją knygą įtrauktų augalų. Nors Obelių ir Kriaunų apylinkės, kaip ir viso Rokiškio rajono teritorija, smarkiai su kultūrintos, buvo aptikta keletas retų, saugomų augalų (*Centaurea phrygia*, *Glyceria nemoralis*, *Glyceria striata*, *Dactylorhiza incarnata*, *Dactylorhiza longifolia*, *Dactylorhiza russowii*) negausių populiacijų.

Metodika

Teritorija buvo žvalgoma 2007 metų vasarą maršrutiniu būdu, naudojant rajono žemės naudojimo žemėlapius ir Vilniaus universiteto, Gamtos mokslų fakulteto, Kartografijos centro darbuotojos Lidijos Kavaliauskienės parengtą Obelių ir Kriaunų valsčių žemėlapius (M 1: 50 000).

Natūraliose bendrijose buvo atliekami bendrijų aprašymai, taikant prancūzų-šveicarų mokyklos augalijos tyrimo ir klasifikavimo principus (Braun-Blanquet, 1964), kurių metodika išdėstyta publikacijose (Aleksandrova, 1969; Natkevičaitė-Ivanauskaitė, 1983). Augalų būdinimui buvo naudojama literatūra: Lekavičius (1989), Snarskis (1968), Natkevičaitė-Ivanauskaitė (red.) (1959), (1961), (1963), (1971), (1976), Natkevičaitė-Ivanauskaitė ir kt. (red.) (1980), Rothmaler et al. (1988). Induočių augalų pavadinimai pateikiami pagal Gudžinską (1999), samanų – pagal Jukoniene (2002). Augalų sintaksonų samprata ir pavadinimai vartojami pagal Balevičiene ir kt. (1998); Matuszkiewicz (2006); Pott (1995). Pirmą kartą tekste minint augalų rūšių ir bendrijų sintaksonų vardus, nurodomi jų lotyniški pavadinimai ir autorių vardų ir pavardžių trumpiniai.

Rezultatai

Obelių ir Kriaunų apylinkių kraštovaizdis smarkiai sukultūrintas. Vaizdingame kalvotame reljefe vyrauja žemės ūkio naudmenos. Vakarinėje ir šiaurės vakarinėje dalyse vyrauja javų laukai, likusioje dalyje – daugiamečių žolių mišniais užsėtos kalvos. Šiaurinėje dalyje daugiamečių žolių mišniais apsėtų kalvų drėgnose tarpukalvėse išsikūrę karklynai, kurių pagrindinė rūšis – pilkasis karklas (*Salix cinerea* L.). Didelių miškų nėra. Visoje teritorijoje išsimėtę nedideli, apie 1 ha dydžio miškeliai, kurių medynas dažniausiai sudarytas iš paprastųjų eglėlių (*Picea abies* H. Karst.), paprastųjų pušų (*Pinus sylvestris* L.), karpotųjų beržų (*Betula pendula* Roth.), baltalksnių (*Alnus incana* (L.) Moench). Palei kelius ar griovius tiesiomis linijomis išsidėsčiusios krūmų juostos, dažniausiai sudarytos iš pilkųjų karklų, jaunų baltalksnių ar karpotųjų beržų, ryškiai kontrastuoja su kalvotu reljefu. Kraštovaizdį paįvairina kai kur išlikusiuose nesukultūrintuose upelių slėniuose natūralios krūmynų ir pievų bendrijos.

Didžiausia Kriaunų ir Obelių apylinkių upė – Kriaunà. Ji iš šiaurės į pietus kerta teritoriją, pratekėdama pro Kriaunėlio ežerą ir šiaurinę Nāšio ežero dalį. Platesnėse upės vagos vietose, kur silpnesnė srovė, yra prižėlusiu aukštaūgių augalų, kurių stiebai kyšo virš vandens: balinių ajerų (*Acorus calamus* L.), balinių asiūklių (*Equisetum fluviatile* L.). Seklesnėse upės vagos vietose virš vandens kyšo strėliški strėliapinių papliaušų (*Sagittaria sagittifolia* L.) lapai, ant ilgų šakotų stiebų ryškiai žalių lapų sąžalynuose iškyla šakotojo šierpio (*Sparganium erectum* L.) gelsvi rutuliški žiedynai, o vėliau – žali vaisynai, puošnius geltonus žiedus aukštai iškelia pelkiniai vėdrynai (*Ranunculus lingua* L.). Beveik visoje vagoje galima aptikti po vandeniu ir ant vandens paviršiaus didelių, plūduriuojančių paprastųjų lūgnių (*Nuphar luteum* (L.) Sm.) lapų ir geltonų žiedų. Vandenyje palei pat krantą ar seklumose grupėmis želia vandeninės mėtos (*Mentha aquatica* L.), siauralapės drėgnuolės (*Berula erecta* (Huds.) Coville). Statesni Kriaunos krantai apaugę medžių

ir krūmų juosta, dažniausios rūšys: baltalksnis (*Alnus incana* (L.) Moench), trapusis gluosnis (*Salix fragilis* L.), paprastoji ieva (*Padus avium* Mill.). Lėkštesni, užliejami Kriaunos krantai apaugę 1–5 metrų pločio varpinių (*Gramineae* Juss.) šeimos augalo nendrinio dryžučio (*Phalaroides arundinacea* (L.) Rauschert) juosta (asociacija *Phalaridetum arundinacea*). Tarp dryžūčių vietomis auga aukštoji žilė (*Senecio paludosus* L.), žydėjimo metu paįvairinanti žalia fona skaisčiai geltonais žiedais, ir rausvažiedė plaukuotoji ožkarozė (*Epilobium hirsutum* L.). Su dryžutynais drėgnesnėse vietose siejasi lieknųjų viksvų (*Carex acuta* L.) bendrijos (as. *Caricetum gracilis* (Graebn. Et Hueck 1931) R. Tx. 1937), geltonųjų vilkdalgių (*Iris pseudacorus* L.), paprastųjų raudoklių (*Lythrum salicaria* L.) sąžalynai. Sausesnėse vietose plyti krūminiai builiai (*Anthriscus sylvestris* L.) Hoffm.), didžiosios dilgėlės (*Urtica dioica* L.), auga pavieniai stambūs miškiniai skudučiai (*Angelica sylvestris* L.). Pakrantėse daug kur yra didesnių ir mažesnių pievelių ar tik fragmentų vingiorykštinių snaputynų (as. *Filipendulo-Geranium palustris* W.Koch 1926), kuriuose vyrauja pelkinė vingiorykštė (*Filipendula ulmaria* (L.) Maxim.), pelkinis snaputis (*Geranium palustre* L.), gelsvalapė usnis (*Cirsium oleraceum* (L.) Scop.), paprastoji šilingė (*Lysimachia vulgaris* L.), paprastoji raudoklė, miškinis skudutis. Dideli šienaujama paupio pievų masyvai yra ties Kriaunomis, kur lėkštas ir platus Kriaunos slėnis melioruotas ir vyraujantis kraštovaizdis – griovių išraižytos ganyklos. Čia didelius plotus užima paupyje sužėlusios paprastosios nendrės (*Phragmites australis* (Cav.) Trin. ex Steud.). Šalia nendrynų yra išplitę dryžutynai (as. *Phalaridetum arundinacea*), kuriuose įsimaišo sąžalynai pelkinių vingiorykščių su pelkiniais snapučiais, plaukuotųjų ožkarozių ir didžiųjų dilgėlių su dirvinėmis usnimis (*Cirsium arvense* (L.) Scop.), auga pavieniai stambūs sibiriniai barščiai (*Heracleum sibiricum* L.).

Didelė šienaujama Kriaunos pievų bendrijų įvairovė yra Obėliuose. Drėgnesnes vietas užėmusios monodominantinės lieknųjų viksvų bendrijos (as. *Caricetum gracilis*) ir dryžutynai (as. *Phalaridetum arundinacea*), kuriuose tarp nendrinų dryžūčių išiterpia kupstinės šluotsmilgės (*Deschampsia cespitosa* (L.) P. Beauv.), pelkinės notros (*Stachys palustris* L.), didžiosios dilgėlės, pelkinės vingiorykštės, pelkinės neužmirštuolės (*Myosotis scorpioides* L.), liūniniai lipikai (*Galium uliginosum* L.). Šalia viksvynų nedideliais ploteliais šliejasi pašiaušėlynai (sajunga *Alopecurion pratensis* Passarge 1964). Juose vyrauja varpinių šeimai priklausantys pieviniai pašiaušėliai (*Alopecurus pratensis* L.), pelkinės miglės (*Poa palustris* L.), kupstinės šluotsmilgės, miškinės dirsuolės (*Bromopsis inermis* (Leyss.) Holub) ir tarp jų išiterpia būdmainiai rūgčiai (*Persicaria amphibia* (L.) Gray var. *terrestre*), šliaužiantieji ir aitriniai vėdrynai (*Ranunculus repens* L. ir *Ranunculus acris* L.), žašinės sidabražolės (*Potentilla anserina* L.), dirvinės mėtos (*Mentha arvensis* L.), mėlynžiedžiai vikiai (*Vicia cracca* L.). Palei paupio baltalksnynus driekiasi purienynų sąjungai (All. *Calthion palustris* R. Tx. 1937 em. Lebrun et al. 1949) priklausantys liekniniai viksvameldynai (as. *Scirpetum sylvatici* Ralski 1931) ir vingiorykštiniai snaputynai (as. *Filipendulo-Geranium palustris*). Viksvameldynuose dominuoja liekniniai viksvameldžiai (*Scirpus sylvaticus* L.) ir tarp jų įsimaišo kupstinės šluotsmilgės, šliaužiantieji vėdrynai, didžiosios dilgėlės. Vingiorykštiniuose snaputynuose gausiausiai želia pelkinės vingiorykštės, o tarpuose tarp jų – mėlynžiedžiai vikiai, gelsvalapės usnys, miškiniai skudučiai, tikrieji eraičinai (*Festuca pratensis* Huds.), pašariniai motiejukai (*Phleum pratense*).

Sausiausiose vietose yra išsikūrusios europinių trąšiųjų pievų (*O. Arrhenatheretalia elatioris* Pawłowski 1928), avižuolynų sąjungos (*All. Arrhenatherion elatioris* W. Koch 1926) bendrijos. Šios pievos daugiarūšės, tačiau jose nėra vienos dominuojančios rūšies: pagrindinę biomasę sudaro ir žalią spalvą suteikia varpinių šeimos augalai (paprastoji šunažolė – *Dactylis glomerata* L., kupstinė šluotsmilgė, pašarinis motiejukas, tikrasis eraičinas, raudonasis eraičinas – *Festuca rubra* L., paprastoji kietvarpė – *Cynosurus cristatus* L.). Šias pievas išmargina geltonomis žiedų ir žiedynų dėmėmis rudeninės snaudalės (*Leontodon autumnalis* L.), aitrieji vėdrynai, šliaužiančiosios šilingės (*Lysimachia nummularia* L.), paprastosios kiaulpienės (*Taraxacum officinale* F. H. Wigg.), rausvomis – raudonieji dobilai (*Trifolium pratense* L.), pakrūminės bajorės (*Centaurea jacea* L.), mėlynomis – plačialapės veronikos (*Veronica teucrium* L.), mėlynžiedžiai vikiai, baltomis – šiauriniai lipikai (*Galium boreale* L.), siauralapiai gysločiai (*Plantago lanceolata* L.).

Į šiaurę nuo Obelių yra Obelių ežero intako – Akmėnės pievos. Didžioji slėnio dalis melioruota, lėkštame slėnyje suformuoti grioviai ir kultūrinės ganyklos. Slėnio atkarpoje nuo Strepeikių iki Obelių yra natūralių pievų, tačiau ta slėnio dalis užkrūmijusi. Drėgnesnėse vietose yra išlikusių nedidelių natūralių pievelių, priskiriamų trąšių pievų (*Molinio-Arrhenatheretea elatioris* R. Tx. 1937) klasei, purienynų (*Calthion palustris* R. Tx. 1937 em. Lebrun et al. 1949) sąjungai, kupstinio šluotsmilgyno (as. *Deschampsietum caespitosae* Horvatić 1930) ir vingiorykštinio snaputyno (as. *Filipendulo-Geranium palustris*) asociacijoms. Šluotsmilgynuose vyrauja varpinių šeimos augalas kupstinė šluotsmilgė, o vingiorykštiniuose snaputynuose – pelkinė vingiorykštė, paprastoji šilingė, miškinis skudutis. Drėgnesnėse vietose želia geltonieji vilkdalgiai, plaukuotosios ožkarožės, vaistiniai valerijonai (*Valeriana officinalis* L.). Arčiau baltalksnynų, esančių palei upelio vagą, gausiai aptinkami garbiniuotieji dagiai (*Carduus crispus* L.).

Šaltajos upės, esančios Lūkštų apylinkėse, slėnyje vyksta panašūs procesai kaip ir Akmenės slėnyje. Nebešienaujamos slėnio pievos užaugo karklynais (vyrauja pilkieji karklai), jaunais berželiais ir tik tarpuose tarp krūmynų išliko pievos, priklausančios kupstinio šluotsmilgyno ir vingiorykštinio snaputyno asociacijoms.

Šiaurritinėje buvusio Obelių valsčiaus dalyje plyti Kriaunėnų upelio ir Šapėlės slėniai. Teritorija melioruota, upelio ir jo intakų vagos ištiesintos ir šiuo metu lygiame reljefe suformuota sistema griovių, tarp kurių plyti kultūrinės pievos ir ganyklos. Ties Navikais Kriaunėnų upelio slėnyje yra plotai neprižiūrimų, neganomų ir nešienaujamų pievų. Kadangi slėnis melioruotas, vaga ištiesinta, natūralios augalų bendrijos buvo suardytos. Slėnyje veši ištvermingesnių, po melioracijos atsistatančių augalų sąžalynai. Didelius plotus užima nendrynai, liekninių viksvameldžių ir nendrinų dryžūčių sąžalynai, tarp kurių gausu nitrofilinių augalų – didžiųjų dilgėlių, paprastųjų kiečių, dirvinių usnių. Šiuose sąžalynuose ir tarpuose tarp jų atželia išsibarstę buvusių slėnio bendrijų žolės: virš visų augalų iškyla pavieniai stambūs salierinių šeimos augalų (miškinio skudučio, sibirinio barščio) stiebai ir žiedynų skėčiai, ryškiai rožine spalva šviečia aukštaūgių plaukuotųjų ožkarožių žiedai, gelsva – ant aukštų stiebų išsidėstę gelsvalapių usnių žiedynų graižai ir šiuose visuose sąžalynuose išsipina geltonos pievinio pelėžirnio žiedynų dėmės.

Dalis Šapelės upelio slėnio ties Šapelių ežeru užpelkėjusi. Šiaurinėje ežero pakrantėje palei upelio vagą plyti didžiuliai nendrynų ir viksvynų (*Carex* sp.) plotai.

Į pietryčius nuo Obelių esančius Antanašės ir Apeikiškio ežerus jungia Apeikės upelis. Jo slėnis užpelkėjęs, daug žemapelkių, nendrynų. Apie 1 km į pietryčius nuo Kálnočių piliakalnio yra išpūdinga žemapelkė, užimanti apie 1 ha plotą. Joje plyti ištisinis alavijinių aštrių (*Stratiotes aloides* L.) sąžalynas, kuriame vingiuoja siaura Apeikės prataka. Virš dumblo esantis vandens sluoksnis sekus, rudos spalvos, tačiau jame negausiai auga ir stambiais baltais žiedais žydi mažaziedės vandens lelijos (*Nymphaea candida* J. Presl). Žemapelkės pakraščiuose negausiai auga siauralapiai švendrai (*Typha angustifolia* L.), didesnius plotus užima nendrynai ir balinių asiūklių (as. *Equisetum fluviatile* Steffen 1931) bendrijos ir lieknųjų viksvų viksvynai (as. *Caricetum gracile*).

Didingas Kálnočių piliakalnis iš šiaurės, vakarų ir pietvakarių apjuostas Apeikės slėnio. Šioje atkarpoje abipus Apeikės vagos slėnyje išikūrę platūs lieknųjų viksvų sąžalynai (as. *Caricetum gracile*) su juose kuokštais išaugusiais geltonaisiais vilkdalgiais, kurie žydėjimo metu stambiais ryškiai geltonais žiedais paįvairina monotonišką viksvynų žalumą. Tačiau didesnė dalis nešienaujamo slėnio apžėlusi nepraeinamais karklynais, kuriuose vyrauja pilkieji karklai ir tik vietomis auga jauni juodalksniai, pavieniai trapieji gluosniai. Arčiau vagos augę dideli medžiai, daugiausia karpotieji beržai, dėl drėgmės pertekliaus išdžiūvo ir pelkynuose stirksio tik aplūžę jų kamienai. Palei karklynus yra buvusių slėnio pievų likučiai. Šiose siaura juosta išlikusiose *Calthion palustris* sąjungos pievose vyrauja: liekninis viksvameldis, pelkinė vingiorykštė, miškinis skudutis, kupstinė šluotsmilgė, pelkinis snaputis, paprastoji raudoklė, plaukuotoji ožkarozė. Šios pievos žydėjimo metu spalvingos: aukštaūgės pelkinės vingiorykštės gausiai žydi gelsvais žiedais, susitelkusiais į viršūninius žiedynus, o sodrios žalumos fone ryškiai rožiniais žiedais švyti pelkinis snaputis, plaukuotoji ožkarozė.

Nors didžioji pievų dalis plyti upelių slėniuose, prie Lūkštų ir šalia Apušynės miško yra išlikusių smėlynų pievų (sąjunga *Plantagini-Festucion*) fragmentų. Dominuoja raudonasis eraičinas, paprastoji smilga (*Agrostis capillaris* L.), dirvoninis kietis (*Artemisia campestris* L.), dirvinis dobilas (*Trifolium arvense* L.). Monotonišką rusvai žalią šių bendrijų atspalvį paįvairina mėlyni kalninės austėjos (*Jasione montana* L.) ir geltoni tikrosios sidabražolės (*Potentilla argentea* L.), smėlyninio šlamučio (*Helichrysum arenarium* (L.) Moench) žiedai. Žolynas vietomis nesusivėręs. Nesusivėrusiuose ploteliuose pasitaiko piktžolių – kanadinių konyzų (*Conyza canadensis* (L.) Cronquist). Lukštuose palei mišką pasitaiko pamiškių dobilynų (pamiškių, miško aikštelių ir šlaitų pievų *Trifolio-Geranietae sanguinei* Th. Müller 1961 klasė, dobilynų *Trifolion medii* Th. Müller 1961 sąjunga), kuriems būdingi tankiai suaugę šiliniai dobilai (*Trifolium medium* L.), žydintys tamsiai rožine spalva, o tarp jų įsimaišo taip pat rausvažiedės didžiagalvės bajorės (*Centaurea scabiosa* L.).

Nedaug kur Lietuvoje nedideliame plote yra tiek gausiai ežerų kaip Obelių apylinkėse. Didžiausias šių apylinkių ir vienas didžiausių Lietuvos ežerų – Sartai. Jo krantų ilgis – 79 km (Garunkštis, Stanaitis, 1969). Sartų ežeras yra rininės kilmės, sudarytas iš keleto susikertančių rinų.

Obelių ir Kriaunų apylinkių, kaip ir visos Lietuvos, ežerai yra įvairaus amžiaus stadijų. Jaunystės stadijos ežerų, kuriuose nėra vandens augalų ir pakraščiuose tik pradeda formuotis atabradas, nėra. Taip pat nėra ir mirštančių ežerų, kurie yra seklūs ir vandens augalai dengia visą ežero plotą. Dauguma ežerų yra subrendimo stadijoje, kai ežero vanduo skaidrus, atabradas smėlėtas, o pakrantėse augalų dar nedaug. Senatvės stadijos ežerams būdingi gerokai pažengę pelkėjimo procesai: vanduo rusvas, daug dugninių nuosėdų, o vandens gylis – iki 10 metrų. Krantai plačiai apaugę augalais, sunkiai prieinami, užpelkėję.

Dalis Obelių ir Kriaunų apylinkių subrendimo stadijoje esančių ežerų pakrantėje yra tik su fragmentine ar ištisine augalų juosta: Dirdu, Dumblinis, Kėležeris, Kriaunėlis, Miškėnis, Sartai, Šetėkšnis, Vyžinis. Juose dar nėra ryškių pelkėjimo žymių, tik užutėkiuose ar įlankose stebimos platesnės nendrių juostos, gausiau plūdurlapių vandens augalų.

Sartų ežero pakraščiais tęsiasi vandens augalų juosta, sudaryta iš įvairių augalų. Ties Pasarčiais beveik ištisinė paprastųjų nendrių juosta vietomis siekia apie 10 m pločio. Palei nendres kai kur yra plūduriuojančių plūdžių, paprastųjų lūgnių, paprastųjų vandens lelijų sąžalynų. Netoli kranto nendryne pasitaiko išimaišiusių siauralapių švendrų, vandeninių išnių (*Oenanthe aquatica* L.). Krante, kuris kartais užsejamas vandens, auga nendriniai dryžučiai, plaukuotosios ožkarozės, lieknosios viksvos, paprastosios raudoklės, triskiaučiai lakišiai (*Bidens tripartita* L.). Kriaunelio ežere ir Kėležeryje nendrių juostoje yra išimaišiusių ežerinių meldų (*Schoenoplectus lacustris* (L.) Palla), o seklesnėse vietose yra ištisinių šių meldų sąžalynų. Šiuose ežeruose aptinkama kalkiamėgė uodeguoninių (*Hippuridaceae* Schindl.) šeimos rūšis – paprastoji uodeguonė (*Hippuris vulgaris* L.). Jos stiebai su tankiose menturėse susitelkusiais linijiškais lapais plūduriuoja vandenyje ir virš vandens iškyla apie 10–50 cm aukščio viršūnės, kuriose formuojasi smulkūs ir neišvaizdūs žiedai.

Dalyje ežerų stebimi jau prasidėję pelkėjimo procesai. Šie procesai ryškūs Šapėlių ežere, iš kurio išteka Šapelės upelis. Šiaurinė jo dalis ties Šapele jau pradeda pelkėti: susiformavo sekluma, kurioje sužėlė didžiuliai nendrynų plotai. Pelkėjimo procesai vyksta ir Kukninio ežere. Ežero pakraščiais driekiasi ištisinė paprastųjų nendrių juosta, o užutėkiuose nendrių ir siauralapių švendrų juosta plati, vandens paviršius ištisai padengtas plūduriuojančių plūdžių, paprastųjų lūgnių, vandens lelijų lapais. Šių augalų žydėjimo metu tokios įlankos atrodo labai puošniai: ant vandens supasi didžiuliai balti vandens lelijų, geltoni lūgnių žiedai, tarp jų lyg maži žali piršteliai stirksa plūdžių žiedynai. Susidariusiose seklumėlėse styro viksvų kuokštai, auga vargani juodalksniai. Sułpio pakraščiai taip pat apžėlę ištisine nendrių juosta, tačiau pelkėjimas yra prasidėjęs ežero galuose, kuriuose išikūrė platūs nendrynai su juose išaugusiais jaunais juodalksniais ir jau aplūžusiais nudžiūvusiu beržų kamienais. Apeikiškio ežeras apjuostas ištisine plačia nendrių juosta su joje kai kur išaugusiais jaunais juodalksniais, o vakarinė ir pietinė ežero dalys gerokai užpelkėjusios. Buvę užutėkiai ar įlankos jau užžėlę viksvynais ir šiuo metu nuo ežero driekiasi lieknųjų viksvų bendrijų (as. *Caricetum gracilis*) ir pūslėtųjų viksvų (*Carex vesicaria* L.) bendrijų (as. *Caricetum vesicariae* Br.-Bl. et Denis 1926) liežuviai. Vakarinė užpelkėjusi ežero dalis ištisai

užžėlusį plačiais nendrynais ir palei juos ištisiniais plūdurlapių augalų (plūduriuojančių plūdžių, paprastųjų lūgnių, vandens lelijų) sąžalynais, kurie link ežero vidurio retėja, išsidėsto dėmėmis. Panašiai atrodo ir Mėlynio ežeras, tačiau jame pelkėjimo procesas toliau pažengęs, užpelkėjusios visos pakrantės: pakraščiuose platūs nendrynai su nudžiūvusiais ir aplūžusiais beržais, palei juos ištisiniai plūdurlapių augalų sąžalynai ir tik pačiame ežero viduryje vandens paviršius dar nepadengtas augalų lapais. Ištisai užpelkėję ir Ožiškio ežero krantai, pakraštyje apžėlę plačia ištisine paprastųjų nendrių ir ežerinių meldų juosta ir palei ją link ežero vidurio – ištisine plūdurlapių augalų juosta. Ši nendrių ir meldų juosta pakrantėje pereina į šlapius ir pelkėtus beržynus ir juodalksnynus. Eidminiškių ežerėlį iš šiaurės ir vakarų supa didžiuliai nendrynai su pavieniais juodalksniais ir nudžiūvusiais beržais. Ežerėlyje susiformavusi ištisinė viksvynų juosta, o palei ją ežero vandenyje – ištisinė apie 5 m pločio plūdurlapių augalų juosta. Pelkėjimo procesai ryškūs ir Ažubalių ežerėlyje. Palei užpelkėjusį šiaurvakarinį krantą išikūręs pelkinis juodalksnynas (as. *Carici elongatae-Alnetum* Koch 1926), kuriame tarp juodalksnių ir pakrantėje gausiai želia paprastasis pelkiapapartis (*Thelypteris palustris* Schott), paprastoji vilkakojė (*Lycopus europaeus* L.), karklavijas (*Solanum dulcamara* L.), paprastoji raudoklė, pelkinė viksva (*Carex acutiformis* Ehrh.), trilapis puplaiškis (*Menyanthes trifoliata* L.). Palei užpelkėjusį krantą link ežero vidurio driekiasi apie 15 metrų pločio gausūs plūduriuojančiųjų plūdžių sąžalynai, kuriuose retai išterpia paprastosios lūgnės ir vandens lelijos. Ežeras prie pat kranto staigiai gilėja, jo dugnas apaugęs dumbliais maurabragiais (*Chara* sp.). Paprastosios nendrės šio ežero pakraščiuose negausios, tarp jų grupėmis išikūrę paprastieji šurpiai (*Sparganium emersum* Rehmman).

Didesni miško masyvai yra į pietryčius nuo Obelių. Šioje dalyje yra išlikusių spygliuočių miškų – žemesnėse vietose natūralūs arba sodinti eglynai, daug eglynų jaunuolynų. Aukštesnėse reljefo vietose – pušynai su tankiu traku, kuriame vyrauja paprastasis lazdynas (*Corylus avellana* L.). Be lazdynų krūmų, arde auga paprastasis sausmedis (*Lonicera xylosteum* L.), paprastasis šermukšnis (*Sorbus aucuparia* L.), paprastasis šaltekšnis (*Frangula alnus* Mill.), pasitaiko jaunų paprastųjų ažuolų (*Quercus robur* L.). Žolinė danga nėra vešli, vyrauja paprastieji kiškiakopūščiai (*Oxalis acetosella* L.). Nedidelius miško sklypus užima pušynai, priskiriami as. *Peucedano-Pinetum* W. Mat. (1962) 1973. Juose krūmų ardai retas, pasitaiko tik paprastasis šermukšnis ir paprastasis šaltekšnis, o žolinėje dangoje vyrauja mėlynė (*Vaccinium myrtillus* L.) ir bruknė (*Vaccinium vitis-idaea* L.), mažais lopinėliais išikuria avinis eraičinas (*Festuca ovina* L.), šilinis viržis (*Calluna vulgaris* (L.) Hull), plaukuotasis kiškiogrikis (*Luzula pilosa* (L.) Willd.), paprastoji rykštenė (*Solidago virgaurea* L.). Samanų danga ištisinė, joje vyrauja paprastoji šilsamanė (*Pleurozium schreberi* (Brid.) Mitt.) ir atžalinė gūžtvė (*Hylacomium splendens* (Hedw.) Schimp.).

Apibendrinimas

Vaizdingas kalvotas Obelių ir Kriaunų kraštovaizdis smarkiai sukultūrintas, vyrauja kultūrinės daugiamečių žolių ganyklos ir dirbami laukai. Išlikę natūralios augalijos plotai yra maži ir pasiskirstę netolygiai. Vertingiausios bioįvairovės požiūriu yra nemelioruotos upių slėnių atkarpos ir ežerai. Natūralios pievos yra

išlikusios tik drėgnose nemelioruotų upių slėnių dalyse. Didžiausia šienaujamų pievų bendrijų įvairovė yra Kriaunos slėnyje Obeliuose. Čia aptinkamos *Molinio-Arrhenatheretea* R. Tx. 1937 klasės pašiaušėlynų, purienynų ir avižuolynų (*Alopecurion pratensis*, *Calthion palustris*, *Arrhenatherion elatioris*) sąjungų bendrijos ir *Phragmitetea australis* R. Tx. et Prsg 1942 klasės *Magnocaricion* Koch 1926 aukštųjų viksvynų sąjungos bendrijos. Natūralios augalijos plotelių taip pat dar galima aptikti nemelioruotose Akmenės, Apeikės ir Šaltojos upių slėnių dalyse, nors šiuo metu jos nešienaujamos ir didžioji slėnių dalis užkrūmijusi.

Didelė Obelių apylinkių vertybė – ežerai. Nedaug kur Lietuvoje nedideliame plote yra tiek gausiai ežerų. Jie yra įvairaus amžiaus stadijų, dauguma jų – subrendimo stadijos. Tik keliuose iš jų buvo atlikti atskirų rūšių tyrimai, bet kompleksškai šių ežerų augmenija dar netyrinėta. Labai svarbu ūkine veikla ir tarša nepaspartinti jų senėjimo proceso ir išlaikyti kuo natūralesnius ateinančioms kartoms.

Literatūra

- Aleksandrova V. D. *Klassifikacija rastitel'nosti. Obzor principov klassifikacii i klassifikacionnykh sistem v raznykh geobotaničeskich školach*, Leningrad, 1969.
- Balevičienė J., Kizienė B., Lazdauskaitė Ž., Patalauskaitė D., Rašomavičius V., Sinkevičienė Z., Tučienė A., Venckus Z. *Lietuvos augalija. Pievos*, Vilnius, 1998, t. 1.
- Basalykas A. *Lietuvos TSR fizinė geografija*, Vilnius, 1965.
- Bioįvairovės inventorizacija ir vertinimų dar nesaugomų teritorijų paieška Rokiškio rajone*, 1997 (projekto, vykdyto Lietuvos ornitologų draugijos Kauno krašto skyriaus, ataskaita). Rankraštis.
- Braun-Blanquet J. *Pflanzensoziologie. Grundzüge der vegetationskunde*, Wien-New York, 1964.
- Galinis V. Lietuvos TSR *Potamogeton* rūšys ir kai kurie jų hibridai, Lietuvos TSR mokslų akademija, Botanikos institutas, straipsnių rinkinys, Vilnius, 1961, t. 1, p. 35–63.
- Garunkštis A., Stanaitis A. *Ežerai gimsta, bręsta, miršta*, Vilnius, 1969.
- Gudžinskas Z. *Lietuvos induočiai augalai*, Vilnius, 1999.
- Jukonienė I. Checklists of Lithuanian mosses (Lietuvos lapsamanių sąvadas), *Botanica Lithuanica*, 8 (4), 2002, p. 303–322.
- Lekavičius A. *Vadovas augalams pažinti*, Vilnius, 1989.
- Lietuvos TSR flora*, red. M. Natkevičaitė-Ivanauskienė, Vilnius, 1959, t. 1.
- Lietuvos TSR flora*, red. M. Natkevičaitė-Ivanauskienė, Vilnius, 1961, t. 2.
- Lietuvos TSR flora*, red. M. Natkevičaitė-Ivanauskienė, Vilnius, 1963, t. 3.
- Lietuvos TSR flora*, red. M. Natkevičaitė-Ivanauskienė, Vilnius, 1971, t. 4.
- Lietuvos TSR flora*, red. M. Natkevičaitė-Ivanauskienė, Vilnius, 1976, t. 5.
- Lietuvos TSR flora*, red. M. Natkevičaitė-Ivanauskienė, R. Jankevičienė, A. Lekavičius, Vilnius, 1980, t. 6.
- Matuszkiewicz W. *Przewodnik do oznaczania zbiorowisk roślinnych Polski*, Warszawa, 2006.
- Natkevičaitė-Ivanauskienė M. *Botaninė geografija ir fitocenologijos pagrindai*, Vilnius, 1983.
- Pott. *Die Pflanzengesellschaften Deutschlands*, Stuttgart, 1995.
- Rokiškio krašto gamta*, Vilnius, 1999.
- Rothmaler W., Schubert R., Jäger E., Werner K. *Exkursionsflora für die Gebiete der DDR und der BRD, Atlas der Gefasspflanzen*, Berlin, 1988, Band 3.
- Snarskis P. *Vadovas Lietuvos augalams pažinti*, Vilnius, 1968.
- Šablevičius B. Retų rūšių vabzdžių ir augalų naujos radavietės, kn. *Raudoni lapai*, Vilnius, 2007, p. 30–31.

Straipsnio rankraštis įteiktas 2009 06 05, serijos „Lietuvos valsčiai“
Mokslo darbų komisijos įvertintas 2009 07 29, skelbti parengtas
2009 09 07.

Straipsnis spausdintas „Lietuvos valsčių“ serijos monografijoje
„Obeliai. Kriaunos“, 2-oji papildyta laida, Vilnius, *Versmė*, 2009,
p. 19–27 (vyr. redaktorius ir sudarytojas Venantas Mačiekus).

Straipsnio kalbos redaktorė Vincenta Velžytė, korektorė Margarita
Mačiekienė, anglų k. redaktorius, vertėjas Aloyzas Pranas Knabikas.

Straipsnio priedai, skelbiami atskirai (tam skirtuose leidinio skyriuose):

1. Straipsnio santraukos lietuvių ir anglų kalbomis.
2. Žinios apie autorių.

© Skelbiant ar bet koku būdu panaudojant bet kurį svetainės www.llt.lt tekstą ar jo dalį kartu su juo privaloma skelbti interneto svetainės „Lietuvos lokaliniai tyrimai. www.llt.lt“ visą nesutrumpintą pavadinimą, straipsnio autorių, straipsnio pavadinimą, „Lietuvos valsčių“ serijos ir monografijos, kuriai straipsnis parašytas, pavadinimus bei straipsnio pirmojo paskelbimo serijos monografijoje ir jo paskelbimo svetainėje www.llt.lt datas (jei šios datos sutampa, skelbiama viena – paskelbimo svetainėje www.llt.lt data).